

Batár Attila

A CANAL ST. MARTIN HÍDJAI

Az élő építészeti tér

„...séta közben észrevetted-e, hogy a várost benépesítő épületek közül egyesek némák; mások beszélnek; megint mások, ezek a leg-rikábbak, énekelnek?”

(Paul Valéry)

Vajon napjaink várostervezőinek hány meggyőző példára van szükségük ahhoz, hogy megértsék: az építészet mágikus hatása nem önmagukban az építészeti tárgyakban, hanem e tárgyaknak a környezet egészével való sokrétű, eleven kölcsönhatásában rejlik? Egyedül a kapcsolatrendszer bonyolult szövete, az észlelt látvány, hang, tömeg, árnyék, fuvallat, illat és így tovább válthat ki belőlünk mély rezonanciát, mely elénk tárja az eleven tér aktív elemei közötti játékot és azok örökké változó dinamikus egyensúlyát.

A kiválasztott, szerénynek tűnő, bár mégis sokoldalú, összetett példa meggyőzően bizonyítja, hogy maradandó, emlékezetes, minden érzékszervünket megmozgató benyomás kizárólag az elemek között kialakult kapcsolatrendszerből következhet. Állandóság és elmúlás, szilárdság és mozgás adja meg az ember formálta fizikai környezetnek a vonzását és a kihívását, humánus helyé alakítva át az absztrakt teret.

A csatorna

Évszázadokkal ezelőtt még bonyolult élet folyt a hidakon; némelyikre házak épültek, másokon kereskedtek vagy vámot szedtek. Szerepük ma jóval egységesebb, kizárólag a közlekedést szolgálják, mégis vannak kivételek. Ilyenek a párizsi Canal St. Martin hidjai. Kilenc hid, alig nyolcszáz méteren belül, melyeket eredetileg kizárólag azért építettek, hogy a csatorna fölött átvezessenek. De nem ezért nevezetesek. A hidakat ma már a csatornán folyó akciókért keresik fel az emberek: uszályok úsznak át a csatornán, duzzasztógáták jönnek mozgásba... s a hidak teteje megtelik kíváncsiak tömegével. A Canal St. Martin hidjai vízszinpad hídpáholyai.

1802-ben, évszázadokon át tartó ábrándozás és tervezés után végül is elkezdték annak a komplex csatornarendszernek a kiépítését, mely többek között az Ourcq folyót összekapcsolta a Szajnával. E csatorna befejező párizsi része kigyózva, hol láthatóan, hol a föld alá bújva küzdi át magát a városban. A felső, Bassin de la Villette-nek nevezett szakasz a Sztálingrad teret elérve a föld alá bukik, hogy a tér átellenes oldalán újra felszínre kerülve már a Canal St. Martin nevet viselve folyjon tovább. A Szajna felé közeledve a csatorna megint szintet vált, s a Faubourg du Temple-től kezdve, a Boulevard Jules Ferry és a Boulevard Richard Lenoir alatt vize újra láthatatlan. A felszínen a széles, parkosított sugárutakon egyedül a felülvilágítók jelzik, hol folyik alattuk a víz, mely a Place de Bastille után már fedetlenül, a Port Henri IV.-nál Gare de l’Arsenal néven egyesül a Szajnával.

A Canal St. Martin, e csatornarendszernek építési idejét tekintve is utolsó szakasza,

1822 és 1825 között épült fel. Hossza 3,2 kilométer; látható részét kétoldalról fasorok, sétatnyok, utcák övezik, keleti partján a Quai de Jemmapes, a nyugatin a Quai de Valmy (hosszuk 1615 és 1720 méter a fenti sorrendnek megfelelően). A csatorna alsó szakaszát utólag fedték le, 1859-ben, a Bastille-től a Rampon utcáig, majd 1911-ben a hátramaradt szakaszt a Rampon utcától a Faubourg du Temple-ig.

A víz szintje e 3,2 kilométeres szakaszon huszonzét métert esik. A csatorna szakaszos esését és a hajók átmenését kilenc zsilip végzi el. A víz fölött átvezető kilenc hídból kettő a kocsiforgalom, öt pedig a gyalogosok számára állandóan nyitva áll. A hátramaradó két hid rotációs, a hajók átúszása idején elfordulnak, elzárva a kocsik elől az átkelés lehetőségét. E hidak forgása, a duzzasztógátak működése és működtetése, a vízszintek emelkedése és süllyedése, a hajóforgalommal közösen, az esemény a csatornában.

A csatorna nyíltszíni, bumeráng formájú vonala két, nagyjából egyenlő hosszúságú, de eltérő jellegű részből áll, mely a középső, erőteljes fordulatú kanyarnál válik ketté. A felső, széles, parttalannak tűnő szakasz a nyugodtabb, nincsenek rajta gátak – hidak is csak a végén –, amelyek megzavarnák a kilátást. A táj kinyílik, messze ellát a szem. A csatorna medencének tűnik, amelyben szinte áll a víz. A vízfolyás zavartalansága partjára csalja a horgászokat, nyaranta napozók lepik el a két szélét. E felső szakaszon csend van, békés a kép.

Az akciók jó része a csatorna alsó szakaszán fordul elő, ahol a legtöbb duzzasztó van, s ahová kilenc hídból hét jutott. A csatorna két oldalát közelebb hozta itt a szükség, több itt a hely másra, fasorra, sétatnyra. Az alsó szakasz látványa mozdulatlanul is szép. Középen a szűk csatorna szürkészöldje, két szélen a lombos fák hosszan elnyúló sora, mely a víz fölött egymásnak nyújtja kezét, maguk közé szorítva az ég keskeny sávját. A sűrű lombzat között átszűrődő napsugár inkább árnyat rajzol, mint fényt. Hara-goszöldje alatt mégsem zord, inkább meghitt a hangulat, melyre a fasor vigyáz. Minden békés a fák alatt: a lassan elfolyó víz, a lustán bólogató ágak, a sétatny az andal-gókkal, az egymásba fonódott testek a padokon, a gyerekek matatása a homokban. A víz tükröződő felszíne, a komor fasorok, az utcákat határoló világos házsorok, e szürke, zöld, fehér színű, párhuzamosan futó sávok elviszik a szemet s a képzeletet a távolba, oda, ahol Párizs központját sejtjük, ahol az egymásba futó vonalak a végpontban el-homályosodnak, s a valóság szertefoszlik.

A vízi út – egy különös párizsi boulevard

A Canal St. Martin sajátos párizsi körút, mely a többi körútnál több is, kevesebb is. Egy munkásnegyed ütőere, egyszerű kellékekkel, szerény, sőt kopott házakkal, mely napjainkban átalakuláson megy keresztül: dzsentrifikálódik. A párizsi boulevard-ok-tól eltérően csak saját közvetlen környezetét szolgálja: még ma is a környék munká-sainak és munkanélkülieinek a promenádja. De a boulevard-oknál gazdagabb is, kö-zépen a csillogó víz az aszfaltnál hangulatosabb. A víz némán organizál, egyesít és meg-határoz.

Épületek, utcák, sétatnyok, s középen a csatorna... nagyjából azonos szélességű pá-rhuzamos sávok. Megegyezésük mellérendeltség. Ezzel szemben minden másban, ma-gasságban, színben, anyagban... különbségeket találunk, eltérő értékek különös kom-binációja révén hierarchiát. A csatornára le kell néznünk, a fákra fel, a csatorna ala-csony szintje mégis egyenértékű a fent lévőkkel. Sőt, Centrális fekvése, tükröződő fel-színe s a vízen folyó aktivitás révén a csatorna képes a magas, sűrűn ismételt, tömört

fákat a szélein mellékszereplökké minősíteni. Ugyanakkor, más szempontból nézve, a faszor mégiscsak kimagaslóbb és erőteljesebb. Továbbá az utca menti házak és a faszorok azonos magasságuk ellenére is vetélkednek, például színhatásban és aktivitásban. Világosszürkét vetünk össze sötétzölddel, járdák, kávéházak mozgalmasságát állítjuk szembe sétányok csendjével. Sorolhatnánk tovább, különböző eltérő értékeket kell összevetnünk, különféle hierarchia és mellérendeltség jelenik meg egyidejűleg. A kép mégis egységes, a csatorna vize összefogja a látványt.

Különösen egységesnek tűnik a kompozíció, ha a látványt hídról nézzük végig. E felemelt látópontról a csatorna egésze, a hosszú menet minden eseménye, vízesései, gátjai, hidjai, uszályai, vízbuszjai egyetlenegy képben, egy rögzített látószögben foghatók fel. Ebben a rálátásban a szakaszosan sorozott, ritmust adó hidak nem darabolják szét a képet, sőt a csatorna keresztsávjaiént annak diszitőelemeivé válnak. Éppen innen, ezekről a hidakról végigtekintve lehet a párizsiaknak a csatorna iránti szeretetét megérteni. Nincs Párizsnak még egy ilyen promenádja, a Szajná is beleértve, amelyet ehhez hasonlóan, felemelt páholyból, de mégis emberközelből lehetne végigtekinteni és átélni.

A Canal St. Martin a kisemberek Szajnája. Nem dölőfős és nem uralkodó. Nem választ el jobb partot bal parttól két külön világra, inkább egyesít, a negyed főutcája. A csatorna keskeny, a szemben fekvő két part hallótávolságban, mintha egy szűk utca átellenes ablakaiból kiabálnának át egymásnak az emberek. Egységes a csatorna promenádja azért is, mert könnyen bejárható, mert a sűrűn egymás mellé telepített hidak révén a túlsó oldalra való átkelés bármely pillanatban könnyen létrejöhet. Mindezért az ember nem a szakadást, hanem a szakadás áthidaltságát érzi.

Ipari melléktermék – költészet

A csatorna a városban lustán végigkanyargó Szajnától eltérően szabályos, geometrikus formákba rendezett egyenes. A Szajna maga vágta a medrét, a csatornáét ember teremtetten. A csatorna ipari konstrukció, itt minden mesterségesen történik, még a víz sem folyik magától. A Szajna spontaneitásával szemben itt minden emberi beavatkozásra, egy indusztralizált világ szervezettségére utal.

Ez az ipari konstrukció mégsem uralkodik fölöttünk. A csatorna emberléptékű, mechanizmusa játékos. A csatornának bája van: a gátházak miniatűrök, a forgóhidak mulatságosak, a hidak ívei kedvesek. Természet és művi világ találkozása. S bár gátakkal emelik át a vizet, a víz mégiscsak a természet ajándéka.

Ipari világot hirdetnek a csatorna hidjai is: anyagban, konstrukcióban, formában. A Canal St. Martin hidjai a Szajna hidjaitól eltérően nem kőből, hanem vasból épültek, nem szépen tervezték őket, hanem hogy működjenek. Egyszerűek a formák, ahogy tartószerkezetüket pőrén megmutatják. Mégis kecsesek. Különösen a felüljárók, melyek a duzzasztóknál a keskenyre szabott vízmeder fölött meredeken a túloldalra átívelnek. Az uszályok, a magasba kényszerítette, elegánsá tették a rácsos szerkezetű vasíveket. E hidak diadalívek, melyek egyszerre tűnnek robusztusnak és finomnak, keménynek meg lendületesnek. Egyszerű, de merész ívek. Akaratlanul is a csatorna szimbólumai lettek.

Miután a hid meredek görbáját rámpán át megmászni nem lehetett, az iv alsó részére fokokat helyeztek, melyek a felső lankás részen, az ivbe simulva, feleslegessé válnak, eltűnnek. Lépcső és iv a hid jellemzői lettek, ahogy a töretlen, fellendülő hidivére

a fokok merev cikcakkokban rákönyökölnek. Ív és széttördelt egyenesek, könnyedség és vaskosság, finomság és darabosság, vasban megszerkesztve.

E felüljárók, egyik a másik mögött, az emelkedő víz színvonalát követve, fokozatosan egyre magasabban fekvő karzatokra emlékeztetnek, melyekről a vízi események legjobban megsejmelhetők. A csatorna eseményeinek bonyolult a koreográfiája: a víz nemcsak lefelé folyik, hanem a gátak jóvoltából fölfelé is; az azonos szinten tartott víz sem mozdulatlan, a horizontális vízszint alatt, a zsiliprendszer nyugalmi állapotában, a mélyben elfolyik a víz; páternoszter működik a duzzasztókban; a víz emelkedése a zsilip egyik oldalán együtt jár azzal, hogy a túloldalon elfogy a víz. A vízszintes, a függőleges és a lejtős irányú mozgás ritmusban váltja egymást. Láncreakciók; gyári mechanizmus; játékgép; perpetuum mobile.

A folyóvíz koreográfiájába belekaszál a forgóhidak rotációs mozgása. Tovább bonyolódik a kép. Újabb dimenzió jelenik meg az irányváltással, az előző mozgásokat időben hol megelőzve, hol azoktól elmaradva. A forgóhidak rotációs mozgására módosulnak a különböző keresztirányú mozgások is, elindul vagy elakad az autó, megáll vagy irányt változtatva köríven folytatja útját a gyalogos. Mindegyik mozgás máskor s másképp megakasztott vagy folytonos. Mozdulások fáziseltolódásban. Lükettés, mely felváltja a nyugalmat.

Nem egyszerűen ritmus – rítus

Mindez a tevékenység, nyüzsgés végtelenül egyszerűen kezdődik el. A gátmester kijön a házikójából, hajó halad végig a csatornán. A mester beindítja a gépezetet, becsukja a gátakat, beereszti a vizet, kinyitja a felső gátat, s beengedi a hajót, leengedi a vizet s vele együtt a hajót, elforgatja a hidat, eltereli a forgalmat, kinyitja a zsilipeket, elengedi a hajót, visszaállítja a hidat, fölhúzza a sorompót, s újra elindítja a megakasztott forgalmat. Befejezve munkáját bemegy a házikóba, elvégzi az adminisztrációt, majd tovább olvassa az újságját.

Mennyi játékoság és mennyi képtelenség. Az ember logikája a természetivel szemben: megállítani a víz folyását, felfelé folytatni a vizet, a gravitáció ellen dolgozni... mennyi emberi erőfeszítés, hogy átemeljék a hajót. S mégis éppen ezért újra és újra létrejön a feszültség s az izgalom. De az ember kihívása ideiglenes, a hajó elmegy, a természet rendje, nyugalma visszaáll.

Az érzelmek kórusa

A mechanizmus, a gátmester által elindított gépezet az embert is befogja a megtervezett koreográfiába. Bár van egy különbség: az ember mozgásváltását nem egyedül fizikai korlátok és mechanizmus, hanem belső motiváció is okozza. Az ember a hídra mászik, hogy lásson.

A csatorna ugyanakkor hangszereli is e koreográfiát. Akció és nyugalom, a vizuálissal párhuzamosan hangban, zajban is jelentkezik. A csendes folyó víz csobogását a zsilipeknél felváltja a lezuhant víz harsány robaja, a torzsalkodás zsvajjal jár. Ez az erőszakos beavatkozás, a folyóvíz megakasztása és szabadon engedése drámai zajt komponál.

Mindezek a jelenségek várakozást idéznek elő az emberben. A folyó víz lassú hömpölygése előkészít az izgalomra. Amint azonban becsukódnak a gátak, helyére áll a forgóhid, s megint csendesesen úszik medrében a folyó, a nézőben is újra beáll a csend. A Canal St. Martin mentén sétáló, annak akcióit szemlélő ember nemcsak azért érez

belső békét, mert maguk az akciók komótosan követik egymást, hanem azért is, mert a környezetből is ellenállhatatlanul árad a nyugalom. Az izgalmakat oldott miliőben élik át. A Canal St. Martin különlegessége éppen abból adódik, hogy komplex koreográfiájával egyszerre tud az emberben harmóniát és feszültséget kialakítani. Így válhattak e hidak nemcsak a csatorna, de a romantika szimbólumaivá is.

*

Az építészeti környezet és ezek elemei önmagukban csak tárgyként léteznek. Életre csak az emberrel kapcsolatba kerülve kelnek. Épületek építészetté csak akkor válnak az ember szemében, amikor összefüggéseket talál és teremt a felfogott jelenségek között. A tárgyak így kapnak tárgyon túli értelmet. A Canal St. Martin passzivan szemlélve is élmény, mégis akkor vált ki mélyebb rezonanciát az emberekből, amikor birtokba veszik a teret, elindulnak a sétányon, vagy megmásszák a hidat, amikor a gátmester beindítja a gépezetet, de nemcsak a gépeket, hanem a járókelőket is akciókra kényszeríti, akik nemcsak szemlélők lesznek, de résztvevők is. Az ember a színre lépve élettel tölti meg a teret.

Zirkuli Péter

SAJÁT KÉPMÁSÁRA

A Louvre másoló

A Louvre, azon kívül, hogy múzeum s a világ egyik legnagyobb közgyűjteménye, tanulóhely is. Cézanne nevezte ábécéskönyvnek, amelyikből az olvasást, a képek olvasását tanulták s tanulják. Építése a XIII. században kezdődött, de még nem fejeződött be: udvarán a Piramis vadonatúj, a pénzügyminisztérium kiköltözésével felszabadult szárnyát most tatarozzák, hogy a múzeum része legyen. Az erődítményből, melyet az akkori városfalakon túl, a Szajna-parton Fülöp Ágost építtetett, jóformán semmi se maradt. A XIV. században V. Károly tette királyi lakhellyé. S az is volt mindaddig, további építkezésekkel, míg a Napkirály Versailles-ba nem költözött. Múzeumként 1793-ban nyitotta meg kapuit, vagyis kétszáz éve. „Másolni-Alkotni” címmel ebből az alkalomból rendeztek tavaly benne kiállítást.

Másolat a kiállítás háromszáz tárgyából majd' mindegyik, mert a mesterek mindig másolták a mestereket, ezerszámra, kivált ott, ahol mindig is bőven akadt másoló és másolnivaló. Cézanne ezért mondta, hogy olvasókönyv a Louvre. Degas pedig, a másik nagy másoló, azt mondta, hogy senki sem születik magától. Csupán a bugyuta tájékozatlanság hiszi magát törőlmetszetten eredetinek, bármily kevéssé egyéni is, hiszen a korlátoltságra mégiscsak a korlátoltság hasonlít leginkább. A nagyok más nagyoknak epigonjai, olyasféleképp, ahogyan Weöres írta: „*bár a homokban lábnyomuk lehetnék*”. A bejelentett program hol ez, hol az ellenkezője, a művészetek változásaiban az állandóság rendületlen: a mesterek egyhuzamban tanulnak, vagyis szó szerint is